

Rusya'nın Ukrayna Müdahalesi (2022) ve Küresel Enerji Rekabetinin Yeni Odağı: Türkmenistan Doğal Gazı

Russia's Intervention in Ukraine (2022) and the New Focus of Global Energy Competition: Turkmenistan Natural Gas

Ayşegül KETENCI

Istanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, İstanbul, Türkiye

Istanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Finance, İstanbul, Türkiye
a.ketenci@iku.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, Rusya'nın 2022'de Ukrayna müdahalesi sonrasında Türkmenistan doğal gazı üzerinde artan küresel enerji rekabeti ele alınmaktadır. Rusya, dünyanın en önemli gaz tedarikçilerinden biridir ancak Ukrayna müdahalesi sonrasında Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Rus doğal gazına olan bağımlılığın azalması için küresel ölçekte bir eğilim görülmüştür. Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması çabaları beraberinde şu soruyu getirmiştir "hangi alternatif kaynaklardan gaz tedariki yapılabilir?" Bu soru, Rusya'dan boşalan Avrupa pazarının Türkmenistan gazıyla ikame edilebilmesini küresel arenada gündem maddesi haline getirmiştir, zira Rusya dünyadaki en büyük gaz rezervine sahipken, Türkmenistan dördüncü sırada yer almaktadır. Diğer taraftan, Türkmenistan'da olduğu gibi Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerin devletleşme sorunları, finansal, altyapısal ve güvenlikle ilgili problemler, alternatif hatların nasıl hayata geçirileceğiyle ilgili belirsizlikler küresel enerji rekabetini etkilemektedir. Çalışmada, Rusya'nın Ukrayna müdahalesinin küresel enerji politikalarını ve rekabetini nasıl etkilediği Türkmenistan gazı özelinde incelenmektedir. Çalışmada, bahse konu müdahale, Türkmen gazı üzerindeki küresel rekabeti farklı aktörler bazında nasıl etkilemiştir ve Türkmenistan'ın bu minvalde ürettiği politikalar nelerdir sorularına cevap aranmaktadır. Türkmenistan gazı üzerindeki küresel rekabet ortamının, Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında derinleştiği ancak birçok belirsizlik sebebiyle Türkmenistan'ın yeni ve etkin politikalar üretmekte zorlandığı değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan gazı, Rusya, Ukrayna müdahalesi, enerji rekabeti

Abstract

This study analyses the increasing global energy competition over Turkmenistan natural gas after Russia's intervention in Ukraine in 2022. Russia is one of the world's most important gas suppliers, but after the Ukrainian intervention, there has been a global trend to reduce dependence on Russian natural gas, especially in European countries. Efforts to reduce dependence on Russia have led to the question "from which alternative sources can gas be supplied?" This question has made the substitution of the European market with Turkmenistan's gas an agenda item in the global arena, since Russia has the largest gas reserves in the world, while Turkmenistan ranks fourth. On the other hand, statehood problems, financial, infrastructural and security problems, and uncertainties about how alternative pipelines will be implemented in the countries that gained their independence after the collapse of the Soviet Union, as in the case of Turkmenistan, affect global energy competition. It examines how Russia's intervention in Ukraine has impacted global energy policies and competition, specifically focusing on Turkmenistan gas. The study seeks to answer how the intervention has affected global competition over Turkmen gas from the perspectives of various actors and what policies Turkmenistan has managed in this context. It is assessed that the global competition over Turkmen gas has deepened following Russia's intervention in Ukraine; however, due to many uncertainties, it is difficult for Turkmenistan to formulate new and effective policies.

Keywords: Turkmenistan gas, Russia, Ukraine intervention, energy competition

Geliş Tarihi/Received 13.01.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.09.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Cite this article as: Ketenci, A. (2024). Russia's intervention in Ukraine (2022) and the new focus of global energy competition: Turkmenistan Natural Gas. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(4), 629-640.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

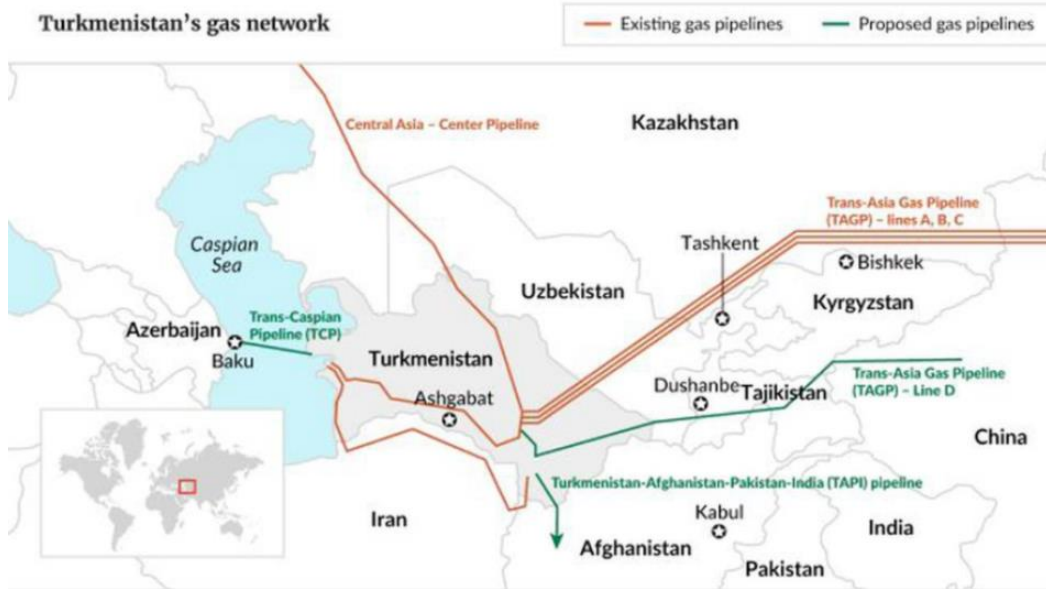
Giriş

Türkmenistan, bölgesel ve küresel enerji pazarları için kilit bir aktör olarak kabul edilmektedir. (Steel Radar, 2021). Ülke, herhangi bir entegrasyona bağlı değildir ve tarafsızlık politikasına¹ sahiptir. British Petroleum (BP) verilerine göre, dünyada en büyük gaz rezervine sahip ülke Rusya'dır (38 trilyon metreküp), ikinci sırada İran (32 trilyon metreküp), üçüncü sırada Katar (24,7 trilyon metreküp) ve dördüncü sırada Türkmenistan bulunmaktadır (19,5 trilyon metreküp). Türkmenistan'ın enerjiden elde ettiği gelirler, bütçesinin yüzde 85'ini oluşturmaktadır (Kanapiyanova, 2022). Türkmenistan'ın denizlere erişiminin olmaması, farklı ihracat rotalarına erişimini kısıtlamaktadır. Ülkenin yakın komşuları (Rusya, İran ve Azerbaycan başta olmak üzere) gaz zengini ülkelerdir. Rusya ve İran küresel gaz pazarında etkili olmak isteyen aktörlerdir. Türkmenistan'ın küçük ölçekte bir güç ve bir post-Sovyet ülkesi olması enerji politikalarını da şekillendirmektedir. Sovyetler Birliği zamanında Türkmenistan için temel gaz iletim güzergâhı (Kazakistan ve Özbekistan'dan gelen gaz için) Orta Asya'dan geçen ve 1967'de kurulan hattır. Türkmenistan, ülkede bulunan doğal gaz rezervlerinin araştırılması için çaba göstermekte, gaz üretiminin daha verimli hale gelmesi ve yeni ihracat güzergâhlarının hayata geçirebilmesi için küresel enerji şirketleriyle iş birliklerini geliştirmeye çalışmaktadır (Steel Radar, 2021).

Türkmenistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya, gaz ihracatı için ülkeye kota koymuştur. 1994'te Rusya kotayı kaldırmış ancak gazı sadece Ukrayna ve bazı post-Sovyet Cumhuriyetlerine satması için ülkeyi baskı altında tutmuştur. Türkmenistan'ın, Ukrayna'ya gaz satabilmesi için gaz güzergâhının Kazakistan ve Rusya'dan geçmesi gerekmiştir. Birçok post-Sovyet ülkesi gaz satışıyla ilgili ücretleri ödeyemediğinden Türkmenistan mali darboğaza girmiş ve ülke ekonomisi küçülmüştür (Steel Radar, 2021). Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında dünya fiyatlarıyla doğal gaz ihraç etmeye başlamış ve durum ülke ekonomisinin pozitif yönde ilerlemesini sağlamıştır (DEİK, 2021). Enerji fiyatlarının düşmesi, Türkmenistan ekonomisi için büyük bir risktir, öyle ki 2017'de, gaz fiyatlarının düşmesi üzerine 1991'den beri Türkmen halkının bedava kullandığı elektrik, su, doğal gaz gibi hizmetlerin ücretlendirileceği açıklanmıştır (Çalışkan, 2017).

Türkmenistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, İran ve Çin'e gaz ihraç etmeye başlamıştır (Kanapiyanova, 2022). Türkmenistan, büyük doğal gaz yataklarına sahiptir, örneğin Galkinish dünyanın ikinci büyük sahasıdır. Türkmenistan, sahip olduğu bu zenginlik sayesinde önemli bir doğal gaz ihracatçısı ülke haline gelmiştir, bağımsızlığını kazandıktan sonra uzun yıllar boyunca Rusya'ya bağımlı olmuştur ancak Çin'e giden boru hatlarıyla birlikte, bu durum değişmiştir (Kasım, 2021, ss. 948-949). Türkmenistan, 2022'de yaklaşık 80 milyar metreküp doğal gaz üretmiş ve yarısından fazlasını Çin'e ihraç etmiştir (USA, International Trade Administration).

¹ Türkmenistan'ın tarafsızlık politikası; Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ülkenin kontrollü bir dış siyaset anlayışı benimsemesini ifade eder. Türkmenistan'ın, kuruluşunu takip eden yıllarda güvenlik endişeleri sebebiyle komşu devletlerle iyi ilişkiler kurma, sınır güvenliğini sağlama, uluslararası konjonktürü tanıma ve anlama gibi dış politika amaçları olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldığında bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler, bu süreçte hazırlıksız yakalanmıştır. Devletleşme politikalarının kısa sürede hayata geçirilmesi zor olduğundan gerek uluslararası gerek bölgesel oluşumlara temkinli davranmak Türkmenistan'ın politikalarının temelini oluşturmuştur. Ülkenin jeopolitik konumu ve önemli yer altı kaynaklarına sahip olması tarafsızlık politikasına sebep olan diğer unsurlardır. Ülke 1995'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı kararla "Daimi Tarafsız Ülke" statüsünü elde etmiştir. Daha detaylı bilgi için bakınız: İsmail Hakkı Ünlü, "Türkmenistan'ın Tarafsızlık Politikasının Bölgesel Gerçekliği", Bartın Üniversitesi Tarih-Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, c. 3, s. 1, 2016 Yaz, 95-102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217535>.

Over the years Turkmenistan had more strenuously committed to some of the proposed pipelines, its gas sales prospects would look far rosier (Note: the TAGP is here referred to as the Trans-Asia Gas Pipeline, or TAGP). / thepeoplesmap.net, S. Hedlund, GIS, CC BY-NC-ND 4.0

Harita 1.

Pannier: Russia is Pushing Turkmenistan out of the Natural Gas Market, 2024

Kaynak: <https://www.intellinews.com/pannier-russia-is-pushing-turkmenistan-out-of-the-natural-gas-market-326833/>

Geçmişten Günümüze Küresel Aktörlerin Türkmenistan Doğal Gazına Yakın Angajmanı

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Hazar enerji kaynakları uluslararası pazarlara açılmıştır. Hazar'da yer alan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına nasıl ulaştırılacağı ve hangi boru hatlarının kullanılacağı ise önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bölgesel ve küresel aktörler, Soğuk Savaş sonrasında Hazar kaynaklarıyla ilgili konularla yakından ilgilenmiştir (Kasım, 2021, s. 947). 1990'ların ortalarından itibaren Avrupa ülkeleri, Türkmenistan'ın Hazar'ın dibinden Azerbaycan'a uzanan bir boru hattıyla, yıllık yaklaşık 30 milyar metreküp gaz tedariki sağlanacak bir hatta yer almasını planlamıştır (Pannier, 2022).

1997'den sonra, Türkmenistan-İran doğal gaz boru hattı aktif olarak çalışmaya başlamış ancak 2017'de Türkmenistan gaz borcundan dolayı İran'a gaz sevkiyatını durdurmak istemiştir. İran, anlaşma tek taraflı feshedildiği için hakkını arayacağını belirtse de ödenmeyen borçlar sebebiyle haklı olan tarafın Türkmenistan olduğu değerlendirilebilir (Çalışkan, 2017). İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov Eylül 2021'de Duşanbe'de gerçekleştirilen Şanghay İş Birliği Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi toplantısında bir araya gelerek doğal gaz sorunuyla ilgili görüşmüş ve anlaşmaya varmışlardır. Türkmenistan Dışişleri Bakanı Raşid Meredov, 26-28 Ekim 2021 tarihinde İran'da, Türkmenistan'dan İran'a doğal gaz sevkiyatıyla ilgili olarak yetkililerle görüşmüştür. İran tarafı, Tahran'ın Duşanbe'den olan ithalatı tekrar başlatmakla ilgilendiğini belirtmiştir (Kanapionova, 2022, s. 236).

Rusya-Türkmenistan arasında zaman zaman doğal gaz konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Gazprom 2015'te Aşgabat'ın kısmi ödeme yapmasını gerekçe göstererek Türkmenistan'a dava açmış, sonrasında doğal gaz alımını azaltmış ve 2016 yılında tamamen durdurmuştur (Ametek, 2018). 2017'de Türkmenistan-Rusya ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükselmiş, bu durum resmi temaslarla perçinlenmiştir ve bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Gazprom yaptığı açıklamada 2019 yılında (üç yıllık bir aradan sonra) 5 yıllık bir sözleşmeyle Türkmenistan'dan gaz alımına devam edeceğini açıklamıştır. Rusya'nın Türkmenistan'dan gaz alımına yönelmesi ekonomik kaygılardan ziyade siyasi kaygılar sebebiyledir. Rusya'nın kendi güvenliğini sağlaması öncelikli bir konudur zira Türkmenistan'dan gaz satın alarak ülkenin kendisine sadık kalmasını beklemektedir. İki ülke arasında kolluk kuvvetleri arasında entegrasyon ve bilgi akışının sağlanması bu anlayışın tezahürüdür. Rusya açısından Türkmenistan'dan gaz ithaline başlanması, ekonomik ve politik tavizler karşılığında kullanılabilir bir araç olarak değerlendirilmektedir (Kanapionova, 2022, ss. 230-231).

Rusya'nın, Türkmenistan gazı alımına 2019'da tekrar başlaması, Türkmen ekonomisi için önem arz etmektedir, adeta bir can simidi gibidir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesiyle ilgili Türkmenistan açıklama yapmaktan kaçınmış ve Rusya'ya uygulanan

yaptırımlara katılmamıştır. Türkmenistan’da temel gıda ürünlerinin temininde bile zorluklar yaşanırken, Rusya’ya gıda ihracatı yapılmıştır. Bütün bu gelişmeler Türkmenistan’ın enerji politikalarında Rusya’ya olan yakınlığının işaretleri olarak değerlendirilebilir. Serdar Berdimuhamedov, 2022’de göreve geldiğinde ilk resmi ziyaretini Rusya’ya yapmıştır, Mayıs ayında Berdimuhamedov’a Rusya Federasyonu ile Türkmenistan arasındaki stratejik ortaklığın güçlendirilmesine büyük katkılarından dolayı “Dostluk Nişanı” verilmiştir. İki ülke arasındaki işbirliklerinin son yıllarda artmasının en önemli sebeplerinden biri de Türkmenistan’ın kendine müttefik olacak güçlü devletler bulamamış olmasıdır (Pannier, 2022).

Rusya ve İran, jeoekonomik bağlamda Türkmenistan’a rakiptir, zira her iki ülke de doğal gaz üreticisidir. Türkmenistan’ın uluslararası sulara erişiminin olmaması, enerji rekabetinde dezavantajdır ve rakipleri bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır. Rusya ve İran kendilerine rakip olarak gördükleri Türkmenistan doğal gazını ucuza alıp dünya pazarına piyasa fiyatından satmaktaydı ve bu sebeple, örneğin Rusya ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Rusya 2016’da Türkmen gazı alımını durdurmuştur (Kulkarni, 2018). Hem İran hem de Rusya, Türkmen gazının Batıya ulaştırılmasıyla ilgili projelere karşı çıkmaktadır, zira böyle projelerin hayata geçirilmesi durumunda, gaz piyasalarında kendi paylarının azalacağını değerlendirmektedirler. Rusya ve İran dünyanın en büyük kanıtlanmış gaz rezervlerine sahipken, her iki aktör de ambargolar ve yaptırımlar sebebiyle Batı pazarından istedikleri payı alamamaktadır (Pannier, 2021).

Türkmen gazının pazara sunulmasında Türkiye ve Azerbaycan kilit rol oynamaktadır (O’Byrne, 2023). Hazar bölgesinde yer alan, enerji zengini iki ülke olan Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki boru hatları hususundaki ilişkiler önem arz etmektedir (Pannier, 2021). 2022 yılı Aralık ayında Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Zirvesi düzenlenmiştir. Türkiye, Orta Asya gazını Avrupa’ya aktarmak için çok önemli bir transit güzergâh ülkesidir. Projenin hayata geçirilmesiyle, Avrupa’nın enerji güvenliğine katkı sunulmasının yanında Türkiye de bir enerji üssüne dönüşebilecektir. Bahse konu projenin arka planı daha öncelere, 1990’lı yıllara dayanmaktadır. Türkmenistan ve Azerbaycan’ın deniz hakları konusunda ihtilafa düşmesi boru hattı inşa edilmesine engel olmuştur. Ancak 2021’de taraflar “Dostluk Sahası Anlaşması” sayesinde tartışmalı bölgede gaz üretilmesine izin veren, ortak bir noktada buluşmuşlardır, böylece, Türkmenistan gazının Avrupa’ya ihraç edilmesinin de kapısı açılmıştır (Ünver, 2023).

Çin, her ne kadar küresel bir ekonomik aktör ve uluslararası arenada büyük bir güç olsa da, enerji hususunda dışa bağımlıdır. Çin, durmaksızın artan enerji ihtiyacını temin edebilmek için, deniz yoluyla LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz), ilaveten boru hatları vasıtasıyla doğal gaz ithal etmektedir. Bu minvalde Çin, dünyanın en büyük doğal gaz ithalatçısıdır ve 2019’da boru hatlarıyla 47,7 milyar metreküp, LNG olarak ise 84,8 milyar metreküp doğal gaz alımı yapmıştır (BP Statistical Review, 2020). Çin, Türkmenistan ile enerji iş birliklerini geliştirme çabasıdadır, bunun en önemli sebeplerinden biri Türkmenistan’ın tarafsızlık statüsüne sahip olmasıdır. Türkmenistan, bu statü sayesinde bölgesel jeopolitik rekabetten uzak kalarak, farklı aktörlerle ekonomik iş birlikleri geliştirebilmektedir. Çin’in enerji talebi sürekli artmakta ve bu minvalde Türkmenistan öne çıkmaktadır (Lelyveld, 2018). Çin, Türkmenistan’dan gelecek doğal gazı taşıyacak hat için 4 milyar dolarlık bir kredi sağlamış ancak Türkmenistan’ın krediyi geri ödeyememesi sebebiyle, Çin Türkmen gazını ucuza satın almaya başlamıştır. Bu durum, Türkmenistan’ın sahip olduğu devasa enerji gücünü tam potansiyeliyle kullanamadığının da bir göstergesidir (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık E-Bülten, 2021).

Türkmen Doğal Gazı için Alternatif Hatlar: TAPI ve TPC

Rusya, Avrupa ülkeleri için çok önemli bir gaz tedarikçisi ülke konumundadır (özellikle 2022 Ukrayna müdahalesine kadar). Ekonomik kazanca ilaveten, Rusya bahse konu enerji gücünü siyasi baskı uygulamak amacıyla² da kullanabilmektedir. Avrupa ülkeleri, Rusya’nın enerji konusundaki baskısı sebebiyle alternatif kaynaklar arayışına girmiştir. Avrupa, Güney Gaz Koridoru kavramını üretmiş ve bu anlayış paralelinde boru hattı projeleri geliştirmiştir / geliştirmektedir, bu projeler arasında TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) ve TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi) en öne çıkanlardır. Hâlihazırda her iki hat işler durumdadır (Koyuncu, 2022). Türkmenistan için dünyanın farklı coğrafyalarına gaz satışı yapabilmek ve gaz pazarını çeşitlendirmek önem arz etmektedir (Nova, 2018).

² Rusya’nın, Türkmenistan üzerinde baskı kurması hususunda daha detaylı bilgi için bakınız:

<https://www.reuters.com/markets/commodities/turkmenistan-rebuked-russia-over-gas-union-comments-2023-08-12/> (Reuters, 2023).

<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-08-17/turkmenistan-concerns-over-russias-growing-activity-regional-gas> (Poplawski, 2023).

Rusya’nın Ukrayna müdahalesi sonrasında, Avrupa pazarına enerji ihracatı ciddi oranda azalmıştır. Enerji piyasasında artan rekabet, Türkmenistan’ın daha aktif bir enerji diplomasisi yürütmesine sebep olmuştur. Rus yetkililer, 2022’den beri Türkmenistan’ın Batı’ya gaz gönderme çabasını eleştirmektedir. Türkmenistan, Trans-Hazar’ı etkin hale getirmek ve AB ile yakın ilişkiler kurmak istemektedir ancak Hazar’da bir güzergâhı hayata geçirmenin maddi zorlukları ve bağlayıcı anlaşmaların olmaması gibi faktörler öne çıkmaktadır.

Harita 2.

TANAP ve TAP Yunanistan Sınırında Birleşti, 2018

Kaynak: Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tanap-ve-tap-yunanistan-sinirinda-birlesti-/1317347>

Türkmenistan'ın gaz ihracatında yaşadığı sıkıntılar onu alternatif rotalar oluşturmaya itmektedir. Güney Asya pazarında etkin olmaya çalışan Türkmenistan için TAPI (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğal Gaz Boru Hattı) ve TCP (Trans Hazar Boru Hattı) önem arz etmektedir. (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık E-Bülten, 2021).

Hâlihazırda, Türkmenistan alternatif boru hatlarının hayata geçirilmesi için yoğun çaba içindedir. Türkmenistan'ın, inşaatı devam eden TAPI ile yıllık 33 milyar metreküp kadar doğal gaz satışı yapma planı mevcuttur (Velhanov, 2023). TAPI, Türkmen gazının doğu pazarlarına ulaştırılması için bir çıkış noktası vazifesindedir ancak Hindistan-Pakistan arasındaki anlaşmazlıklar bu projenin hayata geçirilmesinde önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir (Kulkarni, 2018).

Route of the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) natural gas pipeline

Harita 3.

Afganistan'dan Geçen Stratejik TAPI Projesi Nedir?, 2021, Mepanews

Kaynak: <https://www.mepanews.com/afganistandan-gecen-stratejik-tapi-projesi-nedir-47678h.htm>

TAPI, Orta Asya enerji hatlarının çeşitlendirilmesi ve küresel güç rekabeti açısından önemlidir. Ancak bölgesel çatışmalar, finansman sorunları bu projenin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Afganistan'da 2021'de Taliban'ın yönetime gelmesi güvenlik endişelerini arttırdıysa da TAPI özelinde Türkmenistan-Afganistan görüşmeleri devam etmiştir. Hattın tamamlanması için Türkmenistan, Afganistan'a kredi vereceğini belirtmiştir. TAPI sayesinde Türkmenistan'ın enerji ihracatı vesilesiyle, Çin'e olan bağımlılığı azalacak, bunun yerine Hindistan pazarına ulaşım sağlanacaktır. Çin, sürekli artan enerji ihtiyacı sebebiyle Türkmenistan gazına ihtiyaç duysa da, TAPI ile gelişmesi muhtemel Türkmenistan-Hindistan barış ve iş birliği atmosferini ve rakip görülebilecek bu projeyi yakından takip etmektedir. Projenin hayata geçirilmesi için Türkmenistan'ın Çin, Pakistan, Hindistan, Afganistan gibi birbiriyle çıkar çatışmaları yaşayan farklı aktörlerle doğru ve temkinli politikalar yürütmesi gerekmektedir (Tamer, 2023).

TAPI'nın temelleri 2015'te atılmıştır. Hindistan-Pakistan arasındaki gerginlikler, Afganistan'daki istikrarsız ortam ve maddi yetersizlikler projenin hayata geçirilmesinin önündeki engellerdir. 2010'da Türkmenistan, Pakistan Afganistan ve Hindistan arasında yapılan zirveyle proje için ilk adım atılmıştır. Dışa kapalı Türkmenistan ve istikrara kavuşmayan Afganistan'dan TAPI'nın hâlihazırda hangi aşamada olduğuyla ilgili net ve doğru bilgi edinebilmek zordur ancak 30 yıldır devam eden projenin henüz hayata geçirilemediği bilinmektedir (Kanapiyanova, 2022, ss. 236-237). TAPI'nın başarıyla uygulanması durumunda, Rusya ve Çin gibi önemli küresel aktörlerin denklemden uzaklaştırılması, Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik iş birliklerinin artması ve güvenlik atmosferi yaratılması olasıdır. TAPI ile birlikte küresel enerji arzında önemli değişimler yaşanacak, Orta Asya enerjisi Güney Asya'ya aktarılabilir ve Orta Doğuya olan enerji bağımlılığı azaltacaktır (Kanapiyanova, 2022, s. 238).

TCP'nin Avrupa'ya ulaştırılabilmesi için 2 alternatif mevcuttur. Bahse konu hat, TANAP ve TAP hatlarına erişimi olan Güney Kafkasya (Bakü-Tiflis-Erzurum) Doğal Gaz Boru Hattına eklenilebilir ya da TCP Gürcistan'dan başlayarak Romanya'ya Karadeniz altından ulaştırılabilir (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık E-Bülten, 2021).

Figure 1: Possible Route of Trans-Caspian Pipeline (Behorizon, 2018)

Harita 4.

Why Up Coming Convention Will Not Solve Trans-Caspian Pipeline Problem?, 2018

Kaynak: <https://behorizon.org/why-upcoming-convention-will-not-solve-trans-caspian-pipeline-problem/>

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Trans-Hazar Boru Hattı'nın hayata geçirilmesiyle ilgili ekonomik ya da politik bir engelin olmadığını belirtmiştir. Açıklamada, Projeye ilgili çalışmaların 2007'de Brüksel'de AB liderleriyle gerçekleştirilen görüşmelerde hazırlandığı ve 2008'de Türkmenistan-AB enerji iş birlikleri mutabakat zaptının imzalandığı vurgulanmıştır. Hattın hayata geçirilmesiyle ilgili yoğun çalışmaların devam ettiği açıklanırken, "Bu amaçla Türkmenistan, Azerbaycan ve AB arasında ilgili enerji dairelerinin başkanlarından oluşan üçlü ortak mekanizma oluşturulmuştur. Türkmenistan, doğal gaz boru hattının inşasını engelleyen siyasi, ekonomik ve mali faktörün olmadığına inanıyor. Aksine, Trans-Hazar Boru Hattı; ekonomik açıdan haklı, Avrasya'da enerji güvenliğinin sağlanmasına somut bir katkı sağlayabilen, Avrupalı tüketiciler için ham madde kaynaklarına uzun vadeli ve kesintisiz erişim sağlayan, geçiş tarafının bariz faydalarını ve çıkarlarını gözeterek gerçekçi bir projedir" denilmiştir (TRT Haber, 2023).

Türkmenistan'ın açıklamaları önem arz etmekle birlikte, öte yandan TCP'nin hayata geçirilmesiyle ilgili birçok belirsizlik mevcuttur. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi (2022) ile birlikte TCP önemli bir gündem maddesi olarak öne çıkmaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, verdiği röportajda konuyla ilgili önemli noktalara değinmiştir. Aliyev'e göre, belirsizliklerin başında finansman problemi gelmektedir, şöyle ki hattın finansmanının hangi devletler, şirketler ya da uluslararası kuruluşlarca karşılanacağı bilinmemektedir. Aliyev, Projenin hayata geçirilmesinin zaman alacağını belirterek "bir yılda çözülecek meseleler olmadığını" vurgulamıştır. Altyapı çalışmalarının nasıl yapılacağıyla ilgili belirsizliklerin devam etmesi de önem arz etmektedir. İlaveten, İran ve Türkmenistan'ın gaz ihracatında kesintiler yaparak enerji arz güvenliğine gölge düşürebilecek davranışlar sergileyebilecek bir tutum içinde olmaları Proje açısından belirsizlikleri beraberinde getirmektedir (Aslanlı, 2023).

Değişen Dengeler: Rusya'nın Ukrayna Müdahalesi ve Türkmen Gazı Üzerinde Artan Küresel Enerji Rekabeti

Hazar'da bulunan enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması için iki güzergâh üzerinde durulmaktadır. Bahse konu güzergâhlarda, farklı bloklar tarafından enerji kaynaklarının dünya enerji pazarına ulaştırılması söz konusudur. İlk seçenekte Türkmenistan-İran-Türkiye üzerinden gazın iletilmesi planlanırken, diğesinde ise Türkmenistan-Kazakistan-Rusya üzerinden gazın Avrupa'ya aktarımından bahsedilmektedir (Ünlü, 2016, s. 99).

Türkmenistan ve AB arasında enerji iş birlikleri için 2008'de Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Trans-Hazar gaz boru hattıyla ilgili çalışmalar ise 2011'den beri devam etmektedir (Steel Radar, 2021). Kaynak bakımından zenginliği sebebiyle (Dünyada 4. büyük gaz rezervine sahip olma) Türkmenistan, 2022 Ukrayna müdahalesi sonrasında Rusya'dan boşalan AB pazarını belli ölçüde telafi edebilecek güce sahiptir ancak bunu yapabilmesinin önündeki en büyük engel, Türkmen gazının Hazar'ın batı yakasına ulaştırılmasıdır (Pannier, 2022).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesi (2022) sebebiyle Avrupa'da enerji fiyatları artmış ve enerji krizi patlak vermiştir. Artan enerji fiyatları, enerji tüketiminde azalışa sebep olurken, Avrupa ekonomilerinin rekabet gücünü de zayıflatmıştır. Rusya-Avrupa ülkeleri arasındaki yaptırıma dayalı ekonomik çatışmalar sebebiyle Avrupa ülkelerinin enerji darboğazına girmesi muhtemel olduğundan alternatif enerji kaynaklarına olan ihtiyaç da belirgin hale gelmiştir (Liboreiro, 2023). Müdahaleden önce Rusya, Avrupa'nın doğal gazının yüzde 40'ını karşılamaktaydı ancak müdahalenin de sebep olduğu yeni koşullar sebebiyle Avrupa ülkeleri 2030'a kadar Rusya'ya olan bağımlılıklarını tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Kuzey Akım I'den gaz akışının durması ve benzeri kısıtlamalar, Avrupa'da enerji fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Avrupa, yeni gaz tedarikçilerine ihtiyaç duyarken, diğer taraftan Türkmenistan uzun yıllardır yaşadığı ekonomik sıkıntılar sebebiyle sahip olduğu doğal gazı ihraç edecek yeni pazarların arayışında olmuştur. AB ve Türkmenistan'ın bu şekilde örtüşen çıkarları olmasına rağmen, iki aktör arasında bağlantıyı sağlayacak fiziki yeterliliğe sahip ve güvenilir bir hat bulunmamaktadır. Türkmenistan, Avrupa'nın gaz ihtiyacına mı karşılık verecek yoksa İran ve Rusya'yı önceleyen bir politika mı hayata geçirecek sorusu bu minvalde önem kazanmaktadır (Pannier, 2022).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesi, enerji tedarik rotalarının çeşitlendirilmesini gündeme getirmiştir. Ülkelerin siyasi iradeleri yeni rotaların hayata geçirilmesi için ilk adım olmakla beraber projelerin sürdürülebilir olması birçok etkene bağlıdır, siyasi istikrar ve mali kapasite bunların başında gelmektedir (Esen, 2022). Müdahale, enerji hususunda Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığını hatırlatarak, Batı ülkelerinin enerji tedarikini çeşitlendirme çabalarını da tetiklemiştir. AB, alternatif güzergâh yaratmak amacıyla İsrail ile anlaşma yoluna gitmiştir. Diğer taraftan, Mısır'dan da enerji ithal edilmesine rağmen bu iki ülkeden alınan miktar AB için yeterli değildir. Doğu Akdeniz'de bulunan kaynaklar ve East-Med Projesi ihtilafli alanlar üzerindedir. Bahse konu seçeneklerde yaşanan zorluklar sebebiyle AB için en iyi alternatifin Güney Gaz Koridoru olduğu değerlendirilebilir. Güney Gaz Koridoru'nun, Kafkasya'daki farklı ülkelerin gazlarıyla çeşitlendirilerek Avrupa'ya ulaştırılması için ise Türkmenistan önemli bir doğal gaz zengini ülkedir. Rusya'nın Avrupa'ya doğal gaz gönderebilecek Kuzey Akım I boru hattının durdurulması, Rusya'nın Çin pazarına daha aktif girmesi sayesinde pazar çeşitlendirmesi yapmasını sağlamıştır. Bu durum, Çin'de Türkmenistan gaz pazarını zayıflatıcı bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Avrupa ise gaz tedariki için çeşitlendirme stratejisi güttüğünden, Türkmen gazının TANAP ile taşınması kayda değer bir seçenek olarak gündem maddesidir. Azerbaycan, hâlihazırda AB'nin enerji ihtiyacını çeşitlendirmesi için önemli bir aktördür ancak AB'nin ihtiyacını karşılayabilecek bir üretim düzeyine ulaşmış değildir. Azeri gazının Türkmen gazıyla birleştirilmesi ve desteklenmesi uygun bir seçenek olarak öne çıkmaktadır (Pala, 2022).

Harita 5.

The War in Ukraine Relaunches the East-Med Poseidon Pipeline Project, 2022

Kaynak: <https://www.agenzianova.com/en/news/the-war-in-ukraine-relaunches-the-eastmed-poseidon-pipeline-project/>

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından Avrupa açısından enerji güvenliği daha da artan bir öneme sahip olmuştur. TANAP üzerinden, Türkmen gazının Türkiye ve ardından Avrupa'ya ulaşması önem arz etmektedir. Bu amaçla Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları 2022 yılı Aralık ayında Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Devlet Başkanları 1. Zirvesi'nde bir araya gelerek, "Enerji Alanında İş Birliğinin Geliştirilmesine Dair Mutabakat Zaptı" imzalamışlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, bahse konu zirvede gazla ilgili iş birliği hususunda "Türkmen doğal gazının da Batı pazarlarına aynı şekilde nakline yönelik çalışmalara artık başlamamız gerekiyor. Hazar'daki dostluk sahasında da Türkmen ve Azerbaycanlı kardeşlerimizle iş birliğine hazırız" açıklamasında bulunmuştur (Kabakçı, 2022).

Türkmenistan, 2023 Temmuz ayında Türkmen gazını Hazar üzerinden Avrupa'ya taşıyacak bir boru hattının geliştirilmesine açık olduğunu duyurmuştur ve potansiyel ithalatçılar bu duyuruya büyük önem vermektedir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında Rus gazının Avrupa'ya ithalatı neredeyse tamamen durmuştur. Rus gazının yerine Türkmen gazının Avrupa pazarlarına açılması açısından Macaristan ile imzalanan Anlaşma örnek olarak gösterilebilir (O'Bryne, 2023). 2023 yılı Ağustos ayında, Türkmenistan, AB'ye doğal gaz tedarik etmek için ilk anlaşmasını Macaristan ile imzalamıştır. Macaristan, enerji güvenliğinde yaşanan kırılmaları azaltmak ve Rusya'ya olan bağımlılığı ortadan kaldırmak için Hazar Bölgesine yönelmektedir. Bahse konu Anlaşma, tarafsızlık politikası güden Türkmenistan'ın küresel ekonomiye entegrasyonu açısından önem arz etmektedir. Anlaşmanın detayları saklı tutulsa da, İran ve Türkiye güzergahlarının Türkmen gazının Avrupa'ya taşınmasında önemli olacağı değerlendirilmektedir. Trans-Hazar Boru Hattı ile yakından ilgilenen aktörlerden biri de ABD'dir. Şöyle ki, hat ilk olarak 1996 yılında ABD tarafından önerilmiştir ve 1999 yılına kadar hatla ilgili birçok fizibilite çalışması yapılmıştır. Türkmenistan'ın yabancı yatırımcılar için uygun ortamı sağlayamaması sebebiyle fizibilite çalışmalarından ileriye gidilememiştir. Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte, alternatif boru hatları daha önemli hale gelmiş, Türkmenistan-Macaristan arasındaki Anlaşma ise Türkmenistan gazının önemini daha da artırmıştır. Türkmenistan Enerji Bakanlığı bu minvalde "Trans-Hazar boru hattı projesinin uygulanmasında ortaklarla iş birliğine devam etmeye hazır olduğunu" belirtmiştir (Nelson, 2023).

Türkmenistan, AB'ye doğal gaz arzını arttırma potansiyeline ve kapasitesine sahip Trans Hazar boru hattını geliştirmeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Bahse konu hat, Avrasya'da enerji güvenliğinin sağlanmasına katkı sunacaktır. Türkmenistan yetkilileri bu konuyla ilgili olarak AB Komisyonu ile görüşmüş ve fikir alış-verişi yapmıştır. Avrupa'ya boru hattı inşa edilirse Rusya'dan boşalan AB pazarına ve hatta Türkiye pazarına Türkmenistan'ın girişi kolaylaşacaktır. AB pazarında Türkmen gazına büyük bir talep olabilir. Azerbaycan- AB arasında imzalanacak bir anlaşma, Avrupa'ya giden Azeri gazını 2027 yılına kadar iki katına çıkararak 20 milyar metreküp olmasını sağlayacaktır. Türkmenistan'dan gelen gaz, Azerbaycan'ın yıllık 20 milyar metreküplük taahhüdünü yerine getirmesine ve bu hacmin potansiyel olarak iki, hatta üç katına çıkmasına yardımcı olabilme potansiyeline sahiptir (O'Bryne, 2023). Rusya-Ukrayna Savaşının devam etmesi, Avrupa'da yaşanan enerji krizini derinleşmesi ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın raporuna göre, Rusya ve Çin'in muhtemel hamleleri Avrupa ülkelerini enerji konusunda darboğaza sürükleyebilir, özellikle Çin'in LNG ithalatı 2021 seviyelerine dönerse ve Rus gazı tamamen kesilirse sorunların daha akut hale geleceği değerlendirilebilir. Krizi aşmak amacıyla Avrupa ülkeleri LNG konusunda harekete geçmiştir. Avrupa'nın yaşadığı enerji krizine çözüm olarak, Orta Asya'nın doğal gaz rezervleri önem

kazanmaktadır (Ünver, 2023).

Rusya'nın 2022 Ukrayna müdahalesi Rus gazının Avrupa pazarından çekilmesiyle Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin Avrupa ve Çin'e ihracat rotalarını çeşitlendirmesi için önemli bir gerekçedir. Türkiye ise doğu-batı koridorlarının geçiş güzergâhı ve hem Avrupa hem de Orta Asya'ya yakınlığı sebebiyle enerji merkezi olma çabasıdadır. Rus gazına alternatif yaratılmasında Türkiye ve Kafkasya ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan, Türkmen doğal gazını Türkiye toprakları üzerinden Avrupa pazarlarına taşımayı hedeflemektedir (Esen, 2022).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında Batı'dan Rusya'ya yönelik yaptırımlar Rusya'yı alternatif enerji pazarlar arayışına itmiştir. Rusya, Batı ülkelerinden boşalan enerji pazarını farklı aktörlerle kapatma çabasıdadır (Velhanov, 2023). Rusya, hâlihazırda Türkmen gazının en büyük alıcısı konumunda değildir, Çin Türkmenistan'dan Rusya'nın yaklaşık 4 katı kadar gaz ithal etmektedir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi ve Avrupa'ya olan Rus gazının kesilmesi, Kremlin'in yeni gaz ittifakları kurma çabasını beraberinde getirmiştir. Türkmenistan, Avrupa'ya verimli ve ucuz gaz tedariki sağlayabilecek Rus olmayan yegâne gaz kaynağı olarak değerlendirilebilir (Rickleton, 2023).

ABD Senatosu'nun alt komitesi, Rusya-Ukrayna Savaşı ve küresel enerji krizini ele almak amacıyla 2023'te çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede, enerji güvenliğiyle ilgili değişen dinamikler ve Türkmenistan gazı konusu ele alınmıştır. Türkmenistan'ın en büyük doğal gaz alıcısının Çin olduğu değerlendirilerek, Türkmen gazının Avrupa'ya aktarılması konusundaki sıkıntılara dikkat çekilmiştir. Yapılan görüşmelerde, Türkmenistan'ın Çin'in ekonomik olarak zorlamasına ve Rusya'nın niyetlerine karşı kırılğan bir ülke olduğu ifade edilmiştir (Putz, 2023).

Sonuç

Rusya'nın 2022'de Ukrayna'ya olan müdahalesinin ekonomik, politik ve güvenlikle ilgili önemli yansımaları olmuş ve müdahale küresel dengeleri belli bağlamlarda değiştirmiştir. Rusya, enerji zengini bir ülkedir ve dünyanın en büyük gaz rezervine sahiptir. Müdahale öncesinde Rusya Avrupa gaz pazarının enerji ihtiyacının %40'ını karşılamaktaydı. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeyi Rusya'dan enerji ithalatını azaltmaya itmiştir, bu çabanın temelinde hem müdahale kaynaklı güvenlik endişesi hem de Rusya'yı yaptığı haksız eylemden dolayı cezalandırma isteği ve ülkeyi ekonomik olarak zayıflatma çabası yatmaktadır. Rusya'nın enerji gücünü bir koz olarak kullandığı bilinmektedir ve politikalarını bu minvalde şekillendirmesi de güvenilmez bir tedarikçi olduğu imajını beraberinde getirmektedir. Avrupa ülkeleri, Rus gazına alternatif enerji kaynaklar bulma konusunda Ukrayna müdahalesi öncesinde de çeşitli girişimlerde bulunmuştur ancak müdahale sonrasında bu çabanın daha da derinleştiği gözlemlenmektedir.

Avrupa açısından, East-Med gibi başarısızlığa uğrayan projeler sonrasında, Hazar kaynaklarının önemi daha iyi anlaşılmıştır. TANAP ve TAP üzerinden taşınan Hazar kaynakları Avrupa pazarında gün geçtikçe daha fazla önem kazanmıştır, zira bu kaynaklar sayesinde Rus gazına alternatif yaratılabilme potansiyeli vardır. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında Türkmen gazının Avrupa'ya taşınması önemli bir gündem maddesi olarak öne çıkmıştır, bunun en önemli sebebi Türkmenistan'ın dünyada kanıtlanmış en büyük dördüncü doğal gaz kaynağına sahip ülke olmasıdır. Diğer taraftan, bahse konu zenginliğe rağmen, Türkmen gazının dünya pazarlarına ulaştırılmasında ciddi problemler mevcuttur. Ülkenin denizlere çıkışının olmaması, bağımsızlığını kazandıktan sonraki devletleşme çalışmalarının getirdiği zorluklar, Rusya'nın ülke üzerindeki etkisi, Türkmen gazını taşıyacak alternatif hatlarla ilgili belirsizliklerin sürüp gitmesi, Türkmenistan gazının farklı pazarlara iletilmesini zorlaştırmaktadır.

Türkmen gazının taşınması için TAPI ve TCP hatları alternatif hatlar olarak dile getirilse de, güzergâhlarla ilgili finansal problemler, güvenlik riskleri ve bölge ülkelerinin çatışan çıkarları hatların hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Türkmen gazı, Rus gazına alternatif olabilir mi sorusundan hareketle, bu konuda yapılan çalışmaların hâlihazırda somut bir başarıya ulaştığını söylemek zordur.

Türkmenistan, bir yandan Çin ve Hindistan gibi alternatif pazarlara yönelirken, diğer taraftan Avrupa ülkelerine Türkmen gazını ulaştırmak için yoğun çaba harcamaktadır. Türkmenistan'ın dünya gaz piyasalarında yükselmesi ise Rusya ve İran gibi rakip güçlerin arzuladığı bir durum değildir, zira her iki ülke de gaz zengindir ancak politik anlaşmazlıklar ve yaptırımlar sebebiyle dünya marketlerinde istedikleri yere ulaşamamaktadırlar. Türkiye ve Azerbaycan Türkmen gazının dünya pazarlarına iletilmesinde kilit roledir, zira her iki ülke de Türkmen gazının taşınması için gerekli güzergâh üzerinde yer almaktadır ve enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından kritik pozisyonundadır. Türkmen gazı, Avrupa pazarı için önem arz etmekte olup, Rusya'nın AB pazarından çekilmesinin boşluğunu tam manasıyla doldurması kolay değildir. Türkmen gazı, Azeri gazıyla birlikte, birbirlerine destek olacak şekilde Avrupa pazarına açılırsa ve Türkiye'nin jeostratejik avantajı da bu iş birliğine

eklenirse çok daha etkili sonuçlar alınabilecektir. Rusya, Ukrayna müdahalesi sonrasında Çin enerji pazarına daha fazla ilgi duymaktadır, diğer taraftan Türkmenistan da Çin doğal gaz pazarında gün geçtikçe etkisini artıran bir güçtür, bu sebeple iki aktörün çıkarları Çin özelinde çatışma potansiyeline de sahiptir.

Türkmenistan'ın Rusya ile olan yakın bağlarının yanı sıra Çin'e ve Avrupa enerji pazarına açılma çabası ülkeyi son derece temkinli politikalar üretmeye itmektedir. Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasında küresel enerji rekabetinin kilit noktalarından biri Türkmen gazı olmuştur ancak bu gazın hangi koşullar altında, hangi güzergâhlardan, hangi pazarlara iletilebileceği belirsizliğini korumaktadır. TAPI ve TCP gibi alternatif güzergâhların hayata geçirilebilmesi için söylem düzeyinde iyi niyet beyanları ve anlaşmalardan ziyade somut adımlara ve altyapı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkmenistan'ın; Rusya, Çin, Avrupa ülkeleri, Azerbaycan, Türkiye, İran gibi birbiriyle birçok konuda çıkar çatışmaları yaşayan aktörler arasında son derece dikkatli ve bütün dengeleri gözetecek şekilde politikalar üretmesi gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Afganistan'dan Geçen Stratejik TAPİ Projesi Nedir? (2021). <https://www.mepanews.com/afganistandan-gecen-stratejik-tapi-projesi-nedir-47678h.htm>
- Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık E-Bülten. (2021). <https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2021/10/Haftalik-e-bulten-04.10.2021-10.10.2021-No-323.pdf>
- Ametek, D. (2018). *Çin'in Enerji Güvenliğinde Türkmenistan'ın Yeri*, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/cinin-enerji-guvenliginde-turkmenistanin-yeri/>
- Aslanlı K. (2023). *Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin Belirsizliği*, İran Araştırmaları Merkezi, <https://www.iramcenter.org/trans-hazar-dogal-gaz-boru-hatti-projesinin-belirsizligi-877>
- BP Statistical Review. (2020). <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>
- Çalışkan, B. (2017). *Türkmenistan'ın Doğal Gaz Çıkmazı*, İNSAMER, <https://www.insamer.com/tr/turkmenistanin-dogalgaz-cikmazi-1088.html>
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2021). *Türkmenistan Bilgi Notu*, <https://www.deik.org.tr/uploads/turkmenistan-bilgi-notu-kasim-2021.pdf>
- Esen M. E. (2022). *Would Turkmen Gas Make Turkey an Energy Hub?* <https://www.institute.org/opinion/would-turkmen-gas-make-turkey-an-energy-hub>
- Kabakçı F. (2022). *Türkmenistan, Gazının Türkiye ve Avrupa'ya Ulaştırılması Tarihi Öneme Sahip bir Girişim*, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkmenistan-gazinin-turkiye-ve-avrupaya-ustastirilmasi-tarihi-oneme-sahip-bir-girisim/2764289>
- Kanapiyanova Z (2022). *Energy Policies of Turkmenistan: Importance and Perspectives of TAPI Natural Gas Pipeline*, Ahmet Yasevi University, Eurasian Research Institute, <https://www.eurasian-research.org/publication/energy-policies-of-turkmenistan-importance-and-perspectives-of-tapi-natural-gas-pipeline/>
- (2022). *Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri*, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 225-242.
- Kasım K. (2021). *The Impact of Azerbaijan-Turkmenistan Energy Cooperation on the Caspian Energy Security*, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 945-960.
- Koyuncu, C. (2022). *Gürcistan'ın Enerji Yolları Üzerindeki Önemi*, Ankasam Stratejik Bakış, Yayın no 74, sayı 26. <https://www.ankasam.org/wp-content/uploads/2022/12/Mustafa-Cem-Koyuncu-Stratejik-Bakis-enerji-gurcistan.pdf>
- Kulkarni, S S. (2018). *Why Iran And Turkmenistan Need To Solve Their Gas Dispute Amicably*, Observer Research Foundation, <https://www.orfonline.org/expert-speak/why-iran-and-turkmenistan-need-to-solve-their-gas-dispute-amicably-45677/>

- Lelyveld, M. (2018). *China May Face Competition For Turkmen Gas*, Radio Free Asia. https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-may-face-competition-for-turkmen-gas-10292018102513.html
- Liboreiro, J. (2023). *Energy Crisis: Gas Consumption in the EU Drops By Almost 20%, Overshooting 15% Target*. Euronews, <https://www.euronews.com/my-europe/2023/02/21/energy-crisis--gas-consumption-in-the-eu-drops-by-almost-20-overshooting-15-target>
- Nelson, H. (2023). *Turkmenistan Signs its First-Ever Energy Deal with the EU*. <https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eeep/turkmenistan-signs-its-first-ever-energy-deal-with-the-eu>
- Nova T. (2018). *Why Iran and Turkmenistan need to solve their gas dispute amicably?*, Observer Research Foundation, <https://www.orfonline.org/expert-speak/why-iran-and-turkmenistan-need-to-solve-their-gas-dispute-amicably-45677>
- O'Byrne D. (2023) *Interest Surges in Turkmen Gas*. <https://eurasianet.org/interest-surges-in-turkmen-gas>
- Pala C. (2022). *Türkmen ve Özbek Doğal Gazının Batıya Taşınması ve Azerbaycan*, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/turkmen-ve-ozbek-dogalgazinin-batiya-tasinmasi-ve-azerbaycan/>
- Pannier, B. (2022). *Europes Wait for Turkmen Natural gas Continues*, Foreign Policy Research Institute, <https://www.fpri.org/article/2022/09/europes-wait-for-turkmen-natural-gas-continues/>
- (2021). *Analysis: Turkmenistan, Azerbaijan Resolve A 30-Year Dispute Over Caspian Field*, Radio Free Europe/Radio Liberty, <https://www.rferl.org/a/analysis-turkmenistan-azerbaijan-resolve-a30-year-dispute-over-caspian-field-/31063736.html>
- (2024). *Pannier: Russia is Pushing Turkmenistan Out of The Natural Gas Market*. <https://www.intellinews.com/pannier-russia-is-pushing-turkmenistan-out-of-the-natural-gas-market-326833/>
- Poplawski, M. (2023). *Turkmenistan: Concerns over Russia's Growing Activity on the Regional Gas Market*. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-08-17/turkmenistan-concerns-over-russias-growing-activity-regional-gas>
- Putz, C. (2023). *Unpacking Geopolitical Competition and Energy Security in Central Asia*. <https://thediplomat.com/2023/03/unpacking-geopolitical-competition-and-energy-security-in-central-asia/>
- Rickleton, C. (2023). *A Gas OPEC? Turkmenistan Being Pushed to Follow Russia's Lead in Gas Games*, Radio-free Europe Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-russia-natural-gas-leverage-china/32289814.html>
- Tamer C. (2023). *TAPI Projesi ve Bölgesel Güç Mücadelesi*, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/tapi-projesi-ve-bolgesel-guc-mucadelesi/>
- TANAP ve TAP Yunanistan Sınırında Birleşti* (2018), Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tanap-ve-tap-yunanistan-sinirinda-birlesti-/1317347>
- The War in Ukraine Relaunches the East-Med Poseidon Pipeline Project* (2022). <https://www.agenzianova.com/en/news/the-war-in-ukraine-relaunches-the-eastmed-poseidon-pipeline-project/>
- Türkmenistan: Trans-Hazar Doğal Gaz Hattı'nın inşasını engelleyen hiçbir faktör yok*, (2023). TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkmenistan-trans-hazar-dogal-gaz-hattinin-insasini-engelleyen-hicbir-faktor-yok-783976.html>
- Turkmenistan-Country Commercial Guide*, USA Department of Commerce, International Trade Administration, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/turkmenistan-oil-gas>
- Turkmenistan is the key country in the natural gas equation*, (2023). Steel Radar, <https://www.steelradar.com/en/haber/turkmenistan-is-the-key-country-in-the-natural-gas-equation/>
- Turkmenistan Rebukes Russia over 'Gas Union' Comments*, (2023). Reuters, <https://www.reuters.com/markets/commodities/turkmenistan-rebuked-russia-over-gas-union-comments-2023-08-12/>
- Turkmenistan Signals Major Change in Energy Export Stance*, (2023). <https://eurasianet.org/turkmenistan-signals-major-change-in-energy-export-stance>
- Ünlü, İ. H. (2016). "Türkmenistan'ın Tarafsızlık Politikasının Bölgesel Gerçekliği", *Bartın Üniversitesi Tarih-Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 3 (1). 95-102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217535>
- Ünver D. (2023). *The Energy Crisis of Europe and the Turkmen Gas: A Problem and Solution?* Avrasya İncelemeleri Merkezi, <https://avim.org.tr/Blog/THE-ENERGY-CRISIS-OF-EUROPE-AND-THE-TURKMEN-GAS-PROBLEM-AND-A-SOLUTION-06-01-2023>
- Velhanov M. (2023). *Doğal Gaz Denkleminin Kilit Ülkesi Türkmenistan*, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dogal-gaz-denkleminin-kilit-ulkesi-turkmenistan/2971118>

Why Upcoming convention will not solve Trans- Caspian Pipeline Problem? (2018). <https://behorizon.org/why-upcoming-convention-will-not-solve-trans-caspian-pipeline-problem/>